

BACHELOROPPGAVE

AVVIKERE- De samfunnsskapede barnevernsbarna

av

13

Hedi Helena Rosvold

Barnevern
BVP5-303
Mars - 2010

Boks 133, 6851 SOGNDAL, 57 67 60 00, fax: 57 67 61 00

Bacheloroppgave i:

Tittel og sammendrag:

English Title and Abstract:

Kandidat:

Emnekode og emnenavn:

Kandidatnummer:

Dato for innlevering:

Innholdsfortegnelse

1.0	Innledning.....	s 1.
2.0	Valg av metode.....	s 2.
2.1	Kunnskapsproduksjon.....	s 2.
2.2	Dokumentanalyse.....	s.3.
2.3	Litteraturvalg.....	s.3.
2.4	Tolkning av litteraturen.....	s.4.
3.0	Teoretisk innfallsvinkel.....	s 5.
3.1	Sosialkonstruksjonismen.....	s 5.
3.2	Stemplingsperspektivet.....	s 6.
4.0	Fra empiriske til analytiske bergep.....	s 6.
4.1	Begrepet om diskurs.....	s 7.
4.2	Barnevernsbarn som et sosialt problem.....	s 7.
5.0	Samfunnet som objektiv realitet?.....	s 8.
5.1	Institusjonalisering av kunnskap.....	s 8.
5.2	Kategorisering av individ.....	s 9.
5.3	Mennesket er et samfunnsmessig produkt, samfunnet er et menneskelig produkt.....	s 9.
6.0	Ortodoxi, et forsvar for doxa.....	s 11.
6.1	Det formelle og de uformelle kontrollapparat.....	s 11.
6.2	Flere legitimeringsfaktorer.....	s 11.
6.3	Barnevernets rolle.....	s 13.
6.4	Avvikere, de samfunnsskapte barnevernsbarna.....	s 14.
7.0	Den sosiale kontrollens ofre.....	s 16.
7.1	Selvet er objektivert ut i fra typeinndelinger.....	s 18.
7.2	Identitet og rolle.....	s 18.
7.3	Samfunnet som en subjektiv virkelighet, identiteten som en subjektiv realitet.....	s 19.
8.0	Avslutning.....	s 21.
	Litteraturoversikt	

1.0 Innledning

Som mennesker er vi født inn i samfunnet for så å gjennomgå en sosialiseringssprosess. En side ved sosialiseringssprossen er at samfunnet slik vi oppfatter og vurderer det i hverdagen, fremstår for oss som selvinnlysende. Vi tror på den rådende kulturen, og lærer oss å skille mellom hva som er normalt og hva som bør sees på som avvik. Dette har vi fått innlært siden vi var små ved helt enkelt å vokse opp i det norske samfunn. Gjennom sosialiseringssprossen tilegner vi oss kunnskap, ferdigheter og holdninger som er nødvendig for å kunne delta som fullverdige og aksepterte medlemmer i samfunnet (Schieffloe, 2006). Tilgangen til dette sosiale lageret av kunnskap gjør at vi kan plassere individer i samfunnet og behandle dem deretter.

Jeg skal i denne oppgaven prøve å formidle at menneskelige omgivelser, med alle sine sosiokulturelle og psykologiske dannelser, er blitt til i det menneskelige fellesskap. Det kan altså ikke forstås som produkt av menneskets biologiske sammensetting.

Jeg har valgt et tema jeg mener alt for få stiller spørsmålstejn til, nemlig hvordan etablerte forståelser påvirker individ og samfunn. Den diskursen vi som profesjonsutøvere videreformidler og den virkeligheten vi som mennesker lever under mener jeg vi ikke må ta for gitt. Jeg vil med en kritisk innfallsvinkel avdekke eventuelle uheldige konsekvenser ved etablerte, spontane forståelser av barnevernsbarn. Videre vil jeg stille meg kritisk til den samfunnsskapte konstruksjonen av såkalte avvik, for det å være avviker forutsetter at man lever i en sosial verden som er definert og kontrollert. Jeg vil også diskutere hvilken rolle barnevernet kan tenkes å ha i denne, kunnskapssosiologisk betraktet, konstruksjonen av avvik. På grunnlag av dette har jeg utarbeidet følgende problemstilling:

Befester miljøterapeuter, som representanter for samfunnet, rollen som avviker for barnevernsbarn? Og eventuelt hvilke konsekvenser kan dette få for individet?

I den første delen av oppgaven gjør jeg rede for valg av metode, og introduserer hovedlitteraturen jeg har brukt i oppgaven. Jeg har så en teoridel der jeg presenterer innfallsvinkelen jeg bruker for å angripe tema i oppgaven og svare på problemstillingen, nemlig sosial konstruksjonistisk perspektiv.

Analysedelen min har jeg valgt å dele i tre. En hensiktsmessig inndeling der jeg først vil belyse hvordan mennesker og samfunn skaper hverandre i en gjensidig prosess, og hvordan dette sosiale forholdet påvirker definisjonen av avvik. I andre delen kommer jeg inn på hvordan disse definisjonene blir opprettholdt og legitimert, og hvilken rolle barnvernet har i produksjonen av disse forståelsene. I den siste delen diskuterer jeg eventuelle konsekvenser

definisjonen som avviker får for individet, hva som skjer når den sosialt skapte verden internaliseres i individets bevissthet.

2.0 Metodedel

I denne delen av oppgaven skal jeg gjøre rede for hva metode er, og hvordan jeg eksplisitt har brukt litteraturstudie som metode for å belyse avvik som et samfunnsskapt fenomen. Valg av litteratur kommer jeg også inn på i denne metodedelen.

Metode er ”veien til målet”. Vi bruker metoder for å samle inn, fremstille og analysere data (Schieffloe, 2006). Jeg har, ved hjelp av metode, valgt det datamaterialet jeg mener er best for å få svar på min problemstilling og som også gir grunnlag for å beskrive, forklare og forstå empiriske fenomen som avvik. Metodene dreier seg altså om hvordan vi innhenter, organiserer og tolker informasjon for å få svar på spørsmål, eller få ny kunnskap innenfor et felt (Larsen, 2007). I tillegg skal metoden hjelpe oss til å stille kritiske spørsmål knyttet til valg som gjøres, og hvilke konsekvenser disse valgene har. Dermed bør innhenting av data tilfredsstillende to krav. Empirien må være gyldig og relevant (validitet), det vil si hvorvidt vi beskriver det vi ønsker å beskrive, og om det vi måler også er gyldig i andre sammenhenger. For det andre må empirien være pålitelig og troverdig (reliabilitet). (Jacobsen, 2003). Det betyr at jeg må spørre meg selv om de litteraturvalgene og de datainnsamlingene jeg har gjort er til å stole på.

2.1 Kunnskapsproduksjon

Fossåskaret, Fuglstad og Aase (2006) skriver at data er begrepsfestet observasjon og at data ikke blir innhentet, men produsert av forskeren. Når jeg nå samler inn litteratur jeg bruker i oppgaven min har jeg hele tiden fokus på en sosial konstruksjonistisk innfallsvinkel. Ikke bare er jeg kritisk i forhold til det jeg skriver om den sosiale virkeligheten, men også til de kildene jeg bruker ettersom virkeligheten de beskriver oppfattes subjektivt ulikt fra person til person. Jeg vil også si at jeg er et ledd i en kunnskapsproduksjon, og som jeg igjen videreformidler i min oppgave. Objektiv kunnskap blir for meg ikke noe mål her, og jeg tror dessuten heller ikke at man finner slik objektiv kunnskap i samfunnsvitenskapelig forskning. Jeg refererer da til det jeg har skrevet over, at kunnskap er produsert. Objektiviteten kommer bare til syne i form av konsekvensen av den produserte kunnskapen, som blir virkeligheten for oss. Samtidig som dette er en del av tema videre i oppgaven, er det også relevant når man samler data fra virkeligheten. Med dette mener jeg at jeg står ovenfor en rekke metodiske utfordringer når det gjelder innsamling av mine data. Dette skal jeg utdype senere i metodedelen.

Det finnes to former for å anvende kunnskap man innhenter, eller som jeg vil si, produserer. Man kan bruke kvalitative eller kvantitative metoder. Kvantitative metoder er strukturerte og

egner seg best for å beskrive omfanget av et fenomen, mens kvalitative metoder er mer åpne og fleksible, og egner seg godt når vi ønsker å utvikle ny kunnskap og dypere forståelse av et fenomen (Jacobsen, 2003). Det ble naturlig for meg å velge den kvalitative metoden fordi den gir meg gode data og belyser problemstillingen på en faglig, interessant måte i forhold til målet med oppgaven min; hvordan avviker rollen blir befestet i samfunnet, og opplevd av den enkelte. Innenfor den kvalitative metoden har jeg valgt å gjøre en dokumentanalyse.

2.2 Dokumentanalyse

En dokumentanalyse er en samfunnsvitenskapelig metode der en gir visse tekster status i den grad den er med på å kaste lys over ens problemstilling (Repstad, 1998). Repstad skriver at kildene skal ha et vurderende eller beskrivende siktemål. De hovedkildene jeg har brukt er for det meste av den vurderende art, de er normative og er opptatt av aktørens holdninger og intensjoner. Samtidig kan de til tider være beskrivende. Jeg bruker for eksempel offentlige rapporter fra Nova som beskriver ulike avvik blant barnevernsbarn. Et annet viktig skille går mellom primærkilder og sekundærkilder, eller det som Repstad (1998) kaller førstehånds og annenhånds kilder. Førstehåndskilde er et originaldokument og slike beretninger skrevet av deltakere eller observatører har høy kildeverdi. Derfor prøver jeg å basere oppgaven mest mulig på primærkilder. Sekundærkilder bygger på andres data og desto flere ledd informasjonen passerer gjennom, desto mindre er kildeverdien.

2.3 Litteraturvalg

Problemstillingen min har en samfunnskritisk innfallsvinkel, der jeg bruker sosial konstruksjonismen for å belyse fenomenet avvik. Sosial konstruksjonismen er det grunnleggende teoretiske perspektivet som Berger og Luckmann presenterer i boken "The social construction of reality" (1967), den norske oversatte utgaven "Den samfunnsskapte virkelighet" (2000). Mennesker forstås her med en dobbelt væren – som både produsent og produkt. Målsettingen i boken er å analysere den kunnskapen og forståelsen som styrer vår atferd i hverdagen. Et hovedpoeng er at hverdagslivet framstår som en virkelighet som tolkes av mennesker på en slik måte at det blir subjektivt meningsfylt. Oppgavens analysedel bygger i stor grad på Berger og Luckmanns forståelse av virkeligheten. Berger og Luckmann baserer sin tekst igjen på sosiologiske klassikere som Durkheim, Weber og Marx. De har et fenomenologisk syn (filosofisk og sosiologisk retning), den forstående sosiologien som legger vekt på aktørens egen definisjon av virkeligheten. Deres bok regnes som en klassiker innen kunnskapssosiologien og siteres i flere sekundærkilder jeg har brukt. Blant annet er boken til Cato Wadel og Carl Cato Wadel fra 2007, "Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten", relevant for analysedelen i oppgaven. Knut Halvorsens bok "Sosiale problemer" fra 2005 fremstiller tolkninger av sosiale problem i lys av sosial konstruksjonistisk perspektiv og blir dermed også en kilde som brukes i analysen. Jeg støtter

meg også til Edgar Marthinsens dr.avhandling fra 2003, der han i samarbeid med Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge gjorde en empirisk undersøkelse av sosialt arbeid i barnevernet. Rapporten ”Sosialt arbeid og symbolsk kapital i et senmoderne barnevern” (2003) er empirisk, men samtidig også teoretisk. Marthinsen baserer store deler av teksten på Bourdieu, en fransk sosiolog som var opptatt av forholdet mellom individer og sosiale systemer (også kalt felt). I og med at dette er primærkilder, sistnevnte er attpåtil primærdata, og flere av tekstene skrevet av anerkjente forfattere, regner jeg kildene mine som pålitelige. Men fremdeles er litteraturen basert på deres fortolkninger av virkeligheten, noe som kan anses som en metodisk utfordring. Dette drøftes nærmere under.

I tillegg til hovedkildene mine har jeg brukt litteratur som omhandler temaene samfunnsforskning, avvik og stigmatisering.

2.4 Tolkning av litteraturen

Jeg kan stå ovenfor metodiske problemer ved å tolke samfunnsvitenskapelige tekster. For det første skal jeg, med min forforståelse og mine personlige verdier, tolke det som primærkildene, eller neste ledd, hva sekundærkildene mine formidler. For det andre er forfatterens tekster igjen et resultat av en fortolkning de har gjort av menneskelig atferd ovenfor mennesker som selv til stadighet er opptatt av å gi teoretiske forklaringer på egen og andres atferd (Wadel og Wadel, 2007). Litteraturen min er forfattet av mennesker med høy status og høy sosial posisjon. Dette er et poeng jeg belyser også i analysedelen, denne definisjonsmakten som blir brukt for å definere sosiale fenomen. Denne makten tillater jeg meg å være kritisk til når jeg tolker samfunnsvitenskapelige tekster. Videre har forfatterne kanskje et annet meningsinnhold i kategoriene de bruker enn det jeg har. Dermed kan jeg også på sett og vis si at den kunnskapen jeg formidler i denne oppgaven må man også være kritisk til, fordi jeg er et produkt av den sosiale verden. Kan jeg stole på mine egne tolkninger og vurderinger når jeg selv er på vei til å bli en miljøterapeut og er formet deretter? Det er jo nettopp slike mennesker med definisjonsmakt som opprettholder den sosiale orden. Så lenge jeg har en konfliktorientert overordnet teori, er jeg også konfliktorientert i metodedelen. Jeg mener at man ikke kan drive en verdifri, objektiv eller interessenøytral forskning, spesielt ikke når jeg har valgt en teori for å belyse dataene mine. Jeg vil samtidig vise at ved å prøve å betrakte samfunnet utenifra (selv om jeg i realiteten har en innenfra posisjon) vil jeg forsøke å ha et hermeneutisk syn på den kunnskapen jeg produserer (jmf. 2.1) i min tekst. Fossåskaret m.fl (2006) skriver at en hermeneutisk vitenskapstradisjon fokuserer både på hvordan man skal få tilgang på andre aktørers mening og kontekst, men også på fortolkerens kontekst. Det vil si at mine kilder både er preget av forfatterens forforståelse av fenomen, og min fortolkning av dette igjen. Hermeneutikk betyr fortolningslære (Dalland, 2000), noe som også kan sees i

sammenheng med hvordan jeg i andre analysedel tolker samfunnets skjulte hensikter med å kategorisere fenomenet avvik.

Ettersom jeg er kritisk til hvordan virkeligheten blir oppfattet, tolket og tillagt mening, bør jeg også være kritisk til min egen posisjon og tittel. Dermed betrakter jeg meg selv heretter som en miljøterapeut, en rolle som skal analyseres, og som er en del av barnvernet. Dette gjør jeg for at jeg forstår at min bakgrunn, utdanning og erfaring som miljøterapeut virker inn på mitt arbeid med denne oppgaven.

3.0 Teoretisk innfallsvinkel

Gjennom å bruke teori forutsetter vi at det er noe problematisk vi vil forklare (Wadel og Wadel, 2007). Jeg vil problematisere fenomenet sosialt avvik og setter spørsmålsteget ved samfunnets tilsynelatende ”objektive virkelighet”, dets kollektive syn. Begrepene teori og perspektiv brukes litt om en annen videre i oppgaven.

Et perspektiv er i følge Halvorsen (2006) en bestemt måte å oppfatte virkeligheten på. Min måte å betrakte virkeligheten på, i denne oppgaven, er gjennom å ta på meg briller som ser på samfunnets kategoriseringer med et kritisk blikk og slik vise hvordan vår sosiale konstruksjon av virkeligheten drives fram og opprettholdes. Jeg finner støtte i sosial konstruksjonismen som et overordnet vitenskapsteoretisk perspektiv.

3.1 Sosial konstruksjonisme

Som Halvorsen (2006) skriver, finnes det egentlig bare en sosiologisk teori om sosiale problemer, nemlig den sosial konstruksjonistiske. Gjennom det sosial konstruksjonistiske perspektivet blir avvik forstått som den prosessen som identifiserer visse aktiviteter som avvikende.

Kjernen i perspektivet er hvordan subjektive definisjoner, og ikke objektive forhold er kilden til sosiale problemer. Teorien regnes for å være konfliktorientert og relasjonell. Å tenke relasjonelt innebærer at vi forstår menneskelige egenskaper som noe som vokser ut av samhandling mellom mennesker (Wadel og Wadel, 2007), en gjensidig påvirkning. Teorien ser altså på samspillet mellom mennesker, men også samspillet mellom mennesker og samfunn. Når jeg bruker slike relasjonelle forklaringer, krever det at jeg ser på avvik som et relasjonelt begrep. Dette drøftes i et avsnitt under. Jeg presenterer også begrepene typeinndeling og kategorisering, fordi jeg ønsker å utdype hvordan dette perspektivet retter oppmerksomheten mot det forhold at vi forsøker å finne mening i den verden som omgir oss, ved å forenkle og kategorisere. Dette synet reflekteres gjennom de ulike delene av oppgaven min. Slike sosial konstruksjonistiske aspekter kommer jeg tilbake til i analysedelen.

En innvending mot dette perspektivet kan være at til tross for at tilhengerne uttrykker at det ikke finnes noen objektive sannheter, så godtar de selv prosessene/samfunnsstrukturene som konstruerer sosiale problem som en objektiv sannhet. Jeg refererer her til en postmodernistisk kritikk som står for det synet at det ikke er mulig objektivt å analysere språk fordi det er evd inn i kulturen (Loeske, 1999 i Halvorsen, 2006). På et tidspunkt må jeg begrense denne kritikken min til objektivitetsbegrepet, hvis man er kritisk til alt har jeg ikke lenger et feste til virkelighet overhodet, noen sannheter må man bare godta.

Jeg mener en annen mulig svakhet ved perspektivet er at en ignorerer hvordan samfunnets stempeling påvirker individet på mikronivå. Derfor vil jeg i den siste analysedelen komme med innspill fra en annen teori, nemlig stemplingsperspektivet.

3.2 Stemplingsperspektivet

I følge Halvorsen (2006) har stemplingsperspektivet en del til felles med det sosial konstruksjonistiske ved at det ser på avvik som en konsekvens av sosiale reaksjoner og definisjoner. Selv om jeg bruker perspektivet i kombinasjon med sosial konstruksjonismen, fokuserer jeg mest på stemplingsperspektivet i siste analysedel der jeg flytter fokus til de subjektive forståelsene av situasjonen hos dem som er blitt sosialt definert som avvikere. Becker (1963), som for øvrig gav startskuddet til stempelingsteorien, skriver at teoriens hovedpoeng var å sette spørsmålsteget ved sosiale avvikelser og vise at avvik er et relativt begrep ved å problematisere de prosessene som definerer avvik.

Kritikken mot stemplingsperspektivet fokuserer på at perspektivet ikke gir forklaring til atferden som fører til at stempeling blir benyttet, hvorfor noen blir kriminell eller avvikere. Perspektivet har heller ingen gode løsninger til hvordan disse fenomenene kan forebygges eller reduseres. Det sosial konstruksjonistiske perspektivet går mer i dybden for å fange opp hvorfor noe blir sett på som et sosialt problem (Halvorsen, 2006). Jeg velger derfor å bruke begge perspektivene, da de supplerer hverandre.

For å få en felles forståelse av virkeligheten må man kommunisere gjennom universelle kategorier. Man bruker teorier, ubevisst og innlært i språket, for å skape disse kategoriene. Kategoriene får vi overlevert av samfunnet gjennom kulturen, de er predefinert for oss gjennom språket (Wadel og Wadel, 2007). En kan med andre ord si at virkeligheten er en kamp om språket, noe som jeg skal forklare nærmere under.

4.0 Fra empiriske til analytiske begrep

Vi bruker begreper til å forstå og forklare verden rundt oss (Wadel og Wadel, 2007). I oppgaven problematiserer jeg noen velkjente begreper. Spesielt er jeg opptatt av begrepet

”avvik”, hva ligger vi i dette? Hvis jeg skal beskrive avvik som et empirisk begrep spør jeg hvem som er avviker, hvem som definerer avviket, hvordan dette blir til, og om disse ”avvikerne” alltid blir sett på slik. Når jeg stiller slike spørsmål ser jeg at det eksisterer en rekke avhengigheter mellom ulike samfunnsgrupper. Dermed framstilles avvik som et relasjonelt begrep. Avvikere sees i forhold til de ikke-avvikende (som også kan avledes fra den utbredte dikotomi-tenkningen i samfunnet). Begrepet går fra et empirisk (beskrivende) til et analytisk (teoretisk) begrep (Wadel og Wadel, 2007). Det er analytiske begreper jeg bruker for å analysere samfunnsforhold, jeg søker å forklare virkeligheten teoretisk, ikke empirisk. Det er viktig å være klar over at begrepene jeg bruker for å forstå den sosialt konstruerte virkeligheten også er sosialt konstruert av mennesker med definisjonsmakt.

4.1 Begrep om diskurs

Det skjer en kroppslig og mental disiplinering som påvirker alle individer ved at samfunnet driver gjennom sine klassifiseringsprinsipp og slik skaper selve samfunnet (Marthinsen, 2003). Her skjer det som betegnes som doxisk underkastelse. Jeg finner det nå på sin plass å presentere 3 begreper om diskurs, utarbeidet av Bourdieu, som Mjaatvedt drøfter i sin doktoravhandling fra 1999. Ut fra *doxa* oppfatter individene verden med en tro som er dypere enn alle former for tro, de underkaster seg institusjonenes regler og ofrer seg for det allmenne beste. Dette kan ses i sammenheng med hvordan samfunnet og etablerte forståelser tas for gitt. *Ortodoxi* er et forsvar for doxa som utføres av dominerende grupper som ser seg tjent med at doxa opprettholdes. Det er noe av dette jeg belyser når jeg i neste del snakker om opprettholdelse av sosiale institusjoner. *Ortodoxi* blir altså et forsvar for status quo. Den siste diskursen Bourdieu presenterer er *heterodoxi*. *Heterodoxi* er motstand mot doxa fra dominerte grupper som tar sikte på å utvide doxas grenser for hva som er mulig å uttale eller mene innenfor saksfeltet. Det er nettopp det som er målet mitt med oppgaven. Jeg stiller meg kritisk til doxa, ved at jeg stiller spørsmål ved sosiale definisjoner. Ved å ha et sosial konstruksjonistisk syn utfordrer jeg status quo.

4.2 Barnevernsbarn som et sosialt problem

Når jeg nå har forklart hvordan fenomenet sosiale problemer sees på fra sosial konstruksjonistisk synsvinkel, vil jeg poengtere at jeg definerer her, sammen med resten av samfunnet, avvik som et sosialt problem. Jeg vil videre vise hvordan samfunnet definerer barnevernsbarn som avvikere, som igjen er et sosialt problem. I og med at jeg mener begrepene avviker og barnevernsbarn i denne teksten har samme status, bruker jeg disse betegnelsene litt om en annen. I analysedelen vil jeg forklare nærmere hvorfor jeg mener at barnevernsbarn, i den samfunnsmessige sammenheng, har status som avviker.

5.0 Samfunnet som objektiv realitet?

Jeg starter analysedelen med å klargjøre grunnlaget for kunnskap i hverdagen, som er objektiviseringer av subjektive prosesser. Vi mennesker lever innenfor et nettverk av relasjoner, hverdagsvirkeligheten er allerede objektivert før vi kommer til verden. Siden vi lever i en felles verden vil svært mange dele de samme holdningene, en felles sunn fornuft (Berger og Luckmann, 2000). Så lenge vår forståelse av verden fungerer tilfredsstillende, er det ingen grunn til å tvile på den. Men hva skjer hvis noen avviker fra denne sunne fornuften?

Berger og Luckmann (2000) gir inntrykk av at det frie mennesket skaper verden gjennom å godta – internalisere – den verden som alle andre allerede har gjort til sin virkelighet – objektivisering. Dette vil jeg utdype i denne første delen av analysen som handler om forholdet mellom samfunn og individ. I den andre delen drøfter jeg om vi som miljøterapeuter tar mer eller mindre del i kategoriseringen av barnevernsbarn som avvikere. Den tredje delen belyser viktige konsekvenser dette kan ha for selvbildet til individet.

For å se om samfunnet er en objektiv virkelighet må jeg gå tilbake til prosesser som påvirker den sosiale orden. For å forstå årsakene til at en sosial orden oppstår, vedlikeholdes og overføres, ska jeg presentere begrepet institusjonalisering.

5.1 Institusjonalisering av kunnskap

I følge Berger og Luckmann (2000) skjer institusjonalisering når forskjellige aktører deler vanemessige handlinger inn i typer. Dette gjelder ikke bare handlingene, men også den som handler i institusjonen. Disse typeinndelingene er tilgjengelige for alle medlemmene i den sosiale gruppen. Institusjoner kontrollerer menneskelig atferd ved å sette opp på forhånd definerte atferdsmønstre som kanaliserer atferden i en retning, selv om det er mulig å gå i mange andre retninger (Berger og Luckmann, 2000). Dermed kan man si at institusjonalisering er et sosialt kontrollsystem. I denne sammenheng kan man se at samfunnet kategoriserer barnevernsbarn som avvikere, noe jeg kommer nærmere inn på under. Videre mener Berger og Luckmann at enhver sosial situasjon som løper over tid medfører en begynnende institusjonalisering, og at det skjer i grupper bestående av et ganske stort antall mennesker. Vanedannelse og institusjonalisering begrenser i seg selv menneskets handlinger. Når jeg skal analysere den institusjonelle orden, medfører det også en analyse av den kunnskapen som blir institusjonalisert. Jeg definerer karakteriseringen av barnevernsbarn som en institusjonalisering. Det er en typeinndeling som blir sosialt bekreftet av samfunnet, og som oppfattes som en objektiv virkelighet. Typeinndelingen blir altså en bekreftelse på den sosiale verdens selvinnlysenhet, doxa. Den er også historisk, det vil si at typeinndelingen bygges opp av en felles historie. Den institusjonelle verdens objektivitet videreføres i generasjoner, og dens virkelighet blir stadig mer massiv (Berger og Luckmann, 2000).

Definisjonen av barnevernsbarn har ikke blitt skapt på et øyeblikk, men er et produkt av en kollektiv bekreftet forståelse som avvikere. Institusjonene har en viss type kunnskap som forsyner individet med passende atferdsregler (Berger og Luckmann, 2000). Slik blir også denne kunnskapen en motiverende drivkraft bak institusjonalisert atferd. Berger og Luckmann mener videre at kunnskapen definerer de institusjonaliserte atferdsområdene. Dermed kan man si at våre definisjoner bygger opp de rollene som skal utspilles i en aktuell institusjonell kontekst. Fordi denne kunnskapen er sosialt objektivert som kunnskap, vil avvikelse fra den institusjonelle orden synes som et avvik fra virkeligheten. Det er denne kunnskapen som blir innlært under sosialiseringprosessen, og som formidler internaliseringen av den sosiale verdens objektiverte struktur i individets bevissthet. Altså er kunnskapen sentral i samfunnets dialektikk. Den objektiverer verden gjennom språket, den ordner verden i objekter som oppfattes som virkelige (Berger og Luckmann, 2000).

Den typeinndelingen jeg har beskrevet her drar jeg paralleller til i avsnittet under. Der skal jeg anvende ytterligere et begrep fra sosiologien, nemlig kategorisering.

5.2 Kategorisering av individ

Når jeg sier at vi konstruerer vår egen sosiale virkelighet, innebærer dette en kategorisering av mennesker som har noen felles kjennetegn. Gjennom denne grupperingen får medlemmene et permanent rammeverk, uavhengig av det enkelte individ. I alle menneskelige forhold er vi opptatt av å definere visse rettigheter og plikter andre har. Sosiale identiteter blir da brukt som kulturelle kategorier som andre bruker for å identifisere oss, og som vi selv bruker for å identifisere oss selv (Wadel og Wadel, 2007). Det er mange måter vi mennesker inndeler grupper på, her konsentrerer jeg meg i hovedsak om kategoriseringen av barnevernsbarn i betydningen sosialt avvik. I og med institusjonaliseringen av denne forståelsen av avvikere, blir dette å forstå som en sosial konstruksjon.

5.3 Mennesket er et samfunnsmessig produkt, samfunnet er et menneskelig produkt.

Som Wadel og Wadel (2007) skriver, og som min overskrift tilsier, framstår samfunnet som en objektiv virkelighet i den forstand at vi har internalisert den verden vi lever i. Vi stiller svært sjelden spørsmål ved våre omgivelser, handlinger og språk. Dette avsnittet tar for seg den sosiale virkeligheten som vi mennesker produserer og som virker tilbake på oss som en objektiv realitet. Dette dialektiske forholdet, der mennesker og samfunn påvirker hverandre gjensidig danner grunnlaget for analysen. Innledningsvis nevnte jeg at Berger og Luckmann (2000) har laget et analytisk skille mellom tre del-prosesser for å få en bedre forståelse av forholdet mellom mennesker og samfunn. Disse prosessene kaller de (1) eksternalisering - samfunnet er et menneskelig produkt, (2) objektivisering - samfunn er en objektiv virkelighet, og (3) internalisering - mennesket er et samfunnsmessig produkt. Andre forfattere som Wadel

og Wadel og Schiefloe presenterer også disse prosessene i bøkene sine og de regnes som sentrale begrep i sosial konstruksjonismen. Prosessene foregår kontinuerlig og samtidig, og kan ikke skilles fra hverandre i en empirisk virkelighet (Berger og Luckmann, 2000), ei heller i min analyse av den sosiale verden.

I eksternaliseringsfasen fremmer sentrale aktører sine synspunkter og forklaringer om hvordan virkeligheten er. Dette er en slags markedsføring av ny kunnskap som kan være både formell og uformell (Schiefloe, 2006). Media spiller, som vi skal se senere i oppgaven, en viktig rolle i formidlingen av definisjoner av sosiale fenomen. Dette kan man se i sammenheng med begrepet doxa, den selvinnlysende, spontane tenkningen. Eksternalisering kan lede over til objektivisering når fakta eller teorier aksepteres som virkelige i kraft av seg selv, uavhengig av hvem som opprinnelig formulerte dem. Dette er den mest kritiske fasen i konstruksjonsprosessen. Internaliseringen inntreffer når medlemmene av en kultur lærer de objektiverte sannhetene i en kultur og gjør dem til sine egne. (Schiefloe, 2006). Internalisering utgjør grunnlaget for forståelsen av ens medmennesker, og oppfatningen av verden som sosialt meningsfylt (Berger og Luckmann, 2000).

Videre viser Berger og Luckmann (2000) at prosessen som forårsaker dette er sosialiseringen, som følgelig kan defineres som en omfattende innsettelse av et individ i samfunnets objektive verden. Primærsosialisering er den første sosialisering et individ går igjennom i barndommen og gjør det til et medlem av samfunnet. Sekundærsosialisering er alle etterfølgende prosesser som innsetter et allerede sosialisert individ i nye sektorer i samfunnets objektive verden. Primærsosialiseringen er vanligvis det viktigste for individet, men jeg tar i denne oppgaven for meg sekundærsosialisering i form av at individene jeg fokuserer på allerede er et medlem av samfunnet. Sosialiseringsbegrepet kommer jeg nærmere inn på i tredje analysedel.

Berger og Luckmann (2000) hevder også at det er først når den sosiale verden overføres til en ny generasjon (internalisering, slik den gjennomføres i sosialiseringen) at den grunnleggende dialektikken fremtrer i sin helhet, det er da man virkelig kan snakke om en sosial verden.

Men hvordan opprettholdes institusjonene? Vi har sett at den institusjonelle verden krever legitimering som er dekkende og overbevisende. Vi som miljøterapeuter har en slags definisjonsmakt som vi videreformidler til resten av samfunnet. Bruken/misbruken av denne makten skal jeg komme inn på i andre del av analysen.

6.0 Ortodoxi, et forsvar for doxa

Denne delen av analysen bygger videre på samfunnets definering av barnevernsbarn og hvordan disse definisjonene opprettholdes gjennom legitimering. Jeg vil drøfte hvorvidt det sosiale fenomenet avvik sees på som et individuelt eller et samfunnsmessig problem.

6.1 Det formelle og det uformelle kontrollapparat

Individene lærer verdier og sosiale normer gjennom sosialiseringprosessen. Vi overholder normene og verdiene, fordi vi har internalisert at vi skal være enige i dem, eller fordi vi føler oss moralsk forpliktet til å følge dem (dvs. at de er en del av den objektive realitet, kollektivt bekreftet). Atferd som oppfattes av samfunnet som avvikende fra de gjeldene normer, betraktes som sosialt avvik og blir gjenstand for moralsk fordømmelse (Halvorsen, 2006). Dette er en form for uformell kontroll over individets atferd. Vi har også et stort, formelt kontrollapparat som skal sikre overholdelse av samfunnets (konstruerte) lover. Vi overholder gjerne disse lovene også fordi vi er enige i dem, eller føler oss moralsk forpliktet, men alternativt også fordi vi vet det er forbundet med negative sanksjoner (straff) å ikke gjøre det. Iverksettingen av straff gjøres ved hjelp av rettsvesen, politi og fengselsvesen (Halvorsen, 2006). Det sentrale argumentet i en konflikteoretisk forståelse av fenomenet avvik er at lovene i samfunnet ikke avspeiler grunnleggende og objektive felles interesser som alle er enige om, men primært er utformet for å ivareta interessene for de som har makt (Schieffloe, 2006). Mens doxa legitimerer makten via en triviell selvinnslyshet produsert gjennom hverdagslivets ulike diskurser om rett og galt, kan lovgivningen på sett og vis betraktes som et alt for tydelig forsvar for dominerende samfunnsgruppers interesser, altså ortodoxi. Man trenger ikke gå langt tilbake i tid før vi ser eksempler på at lover og straff knyttet til tyveri har vært strengere og også mer utøvd enn lover og straff knyttet til vold og overgrep. De som sitter med makten sitter også på eiendommer og materielle verdier i samfunnet – mens vold og overgrep rammer mest de lavere klasser.

6.2 Flere legitimeringsfaktorer

Som sagt ovenfor er det nødvendig med spesifikke mekanismer for å opprettholde den sosiale kontrollen. Institusjonene krever autoritet over den enkelte, uavhengig av de subjektive betydningene personen måtte tillegge den konkrete situasjon (Berger og Luckmann, 2000). Dette er et viktig poeng når jeg senere skal avdekke uheldige konsekvenser med denne definisjonsmakten som sier at institusjonelle definisjoner har prioritet foran eventuelt andre individuelle omdefinisjoner.

Media er et sterkt virkemiddel i produksjonen av meningsrommet, som jeg viser et godt eksempel på i siste analysedel. Gjennom media kan mennesker med ressurser i form av kunnskap eller penger (definisjonsmakt) sette dagsordenen, der språket er viktigste virkemiddel og legitimeringsfaktor i den objektive sosiale verden. Sosial konstruksjonismen mener det er en kamp om språket når et sosialt problem blir satt på dagsordenen. Språket virkeliggjør verden ved at det både oppfatter den og produserer den (Berger og Luckmann, 2000). Dette er et viktig element i sosial konstruksjonistisk teori, og som kildene mine understreker spesielt når de taler om legitimeringsprosesser, der språket anvendes som hovedredskap. Den logikken som knyttes til den institusjonelle orden, er en del av det sosialt tilgjengelige lageret av kunnskap, som tas for gitt. Det sosialiserte individet forklarer verden ut i fra denne kunnskapen og dermed blir det lett også for andre å innordne seg ”slik de skal” (Berger og Luckmann, 2000). Jeg illustrerer dette med et eksempel. Avvikere, i ekstrem forstand, er omtalt av den norske lov. Loven som institusjon er representert av lovspråk, lovsamlinger, rettsvitenskapelige teorier og de avgjørende legitimeringene av institusjonen. Dermed er også lover og regler et menneske skapt fenomen som er definert av den gruppen av mennesker som er ”normale”, mennesker med definisjonsmakt. Marthinsen (2003) skriver at den dominerende kulturen forsterker sin posisjon ved at et språk gis forrang foran andre.

Er det noen som er tjent med at doxa opprettholdes? Har kategorien avvikere en funksjon for resten av samfunnet? For å svare på dette viser jeg til strukturfunksjonalismen. Grunnlaget for dette paradigmet er spørsmål om samfunnets integrasjon i form av arbeidsdeling, samhold og samfunnssolidaritet. Det legges vekt på samfunnsinstitusjoner, som for eksempel utdanningssystemet og familien, og hvordan de bidrar til å opprettholde samfunnet og spiller en avgjørende rolle ved å styre individuell atferd. Sosiologen Robert K. Merton har pekt på at ordninger som er til fordel for noen kan være ugunstige for andre. Når en funksjonell orden fungerer negativt for noen, kaller Merton den for sosiale dysfunksjoner (Schieffloe, 2006). Becker (1961) skriver at spørsmålet om en gruppes funksjon ofte er et politisk spørsmål, fordi det foregår en maktkamp mellom mennesker som prøver å få deres oppfattelse av en gruppes funksjon akseptert. Sett ut fra en slik forståelse, må man også betrakte definisjonene om avvik som en politisk konflikt.

Men hvilke funksjon kan avvikere ha for samfunnet? Er det i noens interesse at vi beholder denne kategorien? Burkeland drøfter i sosiologisk årbok (2008) hvorvidt fattigdom har en hensiktsmessighet. Jeg vil bruke dette til å belyse at avvik som fenomen kan ha noe av den samme hensiktsmessigheten i samfunnet. Klassifiseringen av barnevernsbarn kan bl.a. være med på å styrke integrasjonen i samfunnet. Avvikere bryter normer og dermed blir det mer synlig for resten av samfunnet hva som er rett og galt. Politikerne vil opprettholde borgernes moral og folk vil holde seg på den rette siden for å unnlåte sanksjoner for normbrudd. Som

Burkeland (2008) skriver, vil de som er godt forankret i samfunnet utvikle en sterkere fellesskapsfølelse ved at de utstøtte viser hva som skjer dersom man ikke slutter opp om samfunnets verdigrunnlag. Dette befester i neste omgang rollen som avviker for gruppen og får konsekvenser for den enkelte. Disse konsekvensene kommer jeg nærmere inn på i siste del av analysen. En annen funksjon avvikerne i samfunnet kan ha er at de tilfredsstillers noens behov for å yte hjelp. For eksempel at miljøterapeuter kan føle seg mer vellykkede med å yte omsorg til de svake.

Sosialpolitikk skal handle om rettferdig fordeling av goder og større grad av likhet (Burkeland 2008). Men en institusjonalisering av sosiale problem kan virke stigmatiserende ved at avvikerne ofte er avhengig av systemet for å få hjelp. Dette blir vel da en slags reproduksjon av ulikhet, ved at vi prøver å hjelpe dem til å bli lik oss, mens hjelpen i seg selv heller virker stigmatiserende og bekrefter ulikheten. Når målet i velferdssamfunnet er å utjevne ulikheter, er det et paradoks at velferdsstatens eksistensgrunnlag er ulikhetens tilstedeværelse. Så lenge ulikheten har en funksjon, og i noen tilfeller, en eksistensiell funksjon (for velferdsstaten), kan da avvikere være mer en nødvendighet enn et problem?

Jeg har vist hvordan legitimeringsprosedyrer er knyttet til selve institusjonene og da videre administreres av personellet, som står for overføringen. Berger og Luckmann (2000) mener at de som sitter i disse avgjørende maktposisjonene bruker sin makt til å tvinge de tradisjonelle virkelighetsdefinisjonene på befolkningen som er underlagt deres autoritet. De som besitter disse maktposisjonene blir ofte omtalt som eksperter. Vil det da si at vi som miljøterapeuter også står for denne overføringen? Hvis jeg går tilbake til spørsmålet i problemstillingen min, om vi miljøterapeuter, som representanter for samfunnet, befester denne avvikerrollen må jeg dele svaret i to. Jeg tolker det slik at hvert samfunnsmedlem står for videre overføring, men kanskje i større grad avvikerne signifikante andre, altså ofte oss som arbeider med disse menneskene. Dermed, på grunnlag av at vi er deres nærmeste, er vår oppgave å videreføre samfunnets virkelighet til dem vi har omsorg for. Vi har også en type symbolsk makt som profesjonsutøvere, som eksperter, og som sagt over kan vår rolle oppfylle vårt behov for å yte omsorg. Da blir den dominerende klassenes interesser dekket ved opprettholdelse av doxas hegemoni, ortodoksi.

6.3 Barnevernets rolle

Det er selvsagt en forskjell på hvordan samfunnet som helhet møter såkalte avvikere og hvordan vi miljøterapeuter skal/bør møte dem. Gjennom utdanning og erfaring er det naturlig at vi har en høyere toleranse på hva vi mener avviker fra det normale. For det andre har det betydning om opplevelsen av andre skjer direkte eller indirekte. Vi som jobber med barnevernsbarn har en direkte, gjerne ansikt – til – ansikt – relasjon til, og får tilgang til deres

subjektivitet. Dermed blir det også et skille mellom mennesker du ikke har noe direkte kontakt med, som når du betrakter en gruppe utenfra, og de du har en sterk relasjon til, enten privat eller profesjonelt. Det vil si at miljøterapeuter gjerne er i en annerledes posisjon når det gjelder å definere barnevernsbarn. Jeg mener vi bør være forsiktig med å dømme når vi kjenner til hvilke komplekse forhold som ligger bak avviket eller avvikerens. Samtidig vet vi at det er et mindretall av barn som har vært under barnevernet som fungerer godt (innenfor samfunnets konstruerte standard) i voksenlivet. Det er vanskelig for oss å overse denne statistikken når vi møter enkelte ungdommer i barnevernet. Både de personlige og profesjonelle holdningene vi formidler er tidligere konstruert av samfunnet og påvirket av statistikker som dette.

6.5 Avvikere, de samfunnsskapede barnevernsbarna

Det finnes mange atferdstyper som går under samfunnets betegnelse for avvik. Jeg er ikke opptatt av å definere hvilken type atferd som beskriver fenomenet avvik, men heller si at generelt er en avvikere en som har fått (satt på seg) den negative etiketten ”outsider”, eller en som avviker fra det normalt, sosialt aksepterte som Schiefloe (2006) skriver. Det er viktig å presisere at dette fenomenet er samfunnsskapt, ingenting er i seg selv avvikende. Som Halvorsen (2006) skriver er det reaksjonsmåten til samfunnet som avgjør om en handling er avvikende eller ikke. Avvikene atferd er altså atferd som samfunnet beskriver som avvikende. Individet blir underkastet doxa.

Når barn og unge havner innenfor barnevernet, blir de som regel sett på som avvikere av samfunnet, uansett bakgrunnen for inntaket. At sosial bakgrunn er med på å bestemme hvor man havner i samfunnet er i liten grad internalisert i befolkningen (Burkeland, 2008). At avvik er selvforskyldt er stort sett den holdningen som dominerer. En ser typisk på individet som årsak og løsning til det sosiale problemet. Kanskje ikke sosialiseringen inn i institusjonene har vært særlig effektiv for disse barna. Kanskje må de resosialiseres i samfunnet. Ved resosialisering omtolkes fortiden slik at den passer inn i den nåværende virkeligheten ((Berger og Luckmann, 2000). Jeg har fått inntrykk av at barnevernet, som en del av velferdsstatens profesjon, handler for flere miljøterapeuter om resosialisering av barn og unge og å påvirke visse væremåter. Som Marthinsen (2003) skriver, må væremåtene barnevernet forsvaret antas å speile verdipreferanser blant folk – de presenterer en folkelig kultur og dermed er de ansett som ”riktige”. Budskapet ” vi må spikke på individet, for å få det til å passe inn i vårt samfunn” bruker vi aktivt i våre metoder for å hjelpe avvikerne. Men hvis jeg snur det, og uttrykkelig sier, slik jeg har formidlet i oppgaven, at det er samfunnet som konstruerer avvik, så burde det også finnes en samfunnsmessig løsning på problemet. Og da tenker jeg ikke på at vi med våre profesjonelle metoder resosialiserer avvikerens, men heller går helt tilbake i prosessen, til vår egen definisjon av avvik og kanskje omdefinerer kategorier

vi vanligvis tar for gitt. Vi har tidligere vært vitne til hvordan for eksempel ressurssterke kvinner både har blitt brent på bål kalt heks fordi de har stilt spørsmål til maktstrukturene mennene stod for i samfunnet. De turde å si i fra, turde å være litt annerledes, dermed ble de definert som avvikere og måtte ta konsekvensene av det. Vi tok feil da, kanskje vi kan ta feil i dag og? Nåtidens avvikere kan være framtidens ressurser.

Som vist over framstilles typeinndelingen av de normale og avvikerne seg til som noe som er sosialt definert som virkelig. Som Halvorsen (2006) skriver, kan man videre med en viss rett hevde at alt som er konstruert, er virkelig, fordi det får virkelige konsekvenser. La meg illustrere dette med et eksempel. Når samfunnet deler en felles oppfatning av barnevernsbarn som avvikere, blir disse holdningene og meningene en del av den sosiale strukturen. De blir deretter nedfelt i institusjoner og profesjoner som sosiale realiteter og får dermed sosiale konsekvenser som blir virkelige for dem som lever under disse forholdene. Hvis barnevernsbarn blir sett på som avvikere, blir de avvikere i sin konsekvens, jfr. Thomas-teoremet, som jeg drøfter nærmere under.

For å forklare denne prosessen nærmere vil jeg presentere et skille mellom primære og sekundære avvik. Primære avvik er noe utøveren selv opplever som normal og fornuftig atferd, den rokker ikke ved oppfatningen av seg selv som en normal person. Sekundære avvik er handlinger som finner sted etter at utøveren har etablert et selvbylde som avvikere. Overgangen fra primære til sekundære avvik er en konsekvens av at en blir betraktet og behandlet som avvikere av sine sosiale omgivelser. Det at en blir betraktet som avvikere av omgivelsene er et avgjørende trinn i utviklingen av en varig avvikerkarriere (Schiefløe, 2006). Med dette for øyet er det nærliggende å tenke seg at vi miljøterapeuter, som avvikernes signifikante andre og en viktig del av deres sosiale omgivelser, må ha et gjennomtenkt forhold til definisjonen av avvik. Bidrar vi til en konstruktiv rehabilitering av allerede ødelagte selvbylde som gir muligheter for normalfungering for barnevernsbarn i fremtiden, eller bidrar vi til en videreføring av negative utviklingsforløp videre inn i sekundæravvikerstatusen?

Schiefløe (2003) skriver at når man går fra primære avvik til sekundære avvik innebærer denne prosessen en stempeling fra samfunnet. Stempelingen får konsekvenser for personens selvbylde og for muligheten til å delta i sosialt liv. Statusen som avvikere blir hovedposisjon og andre egenskaper blir av mindre betydning. Når familien og venner trekker seg unna, og det blir vanskelig å få jobb og bolig, kan stempelingen lede til en selvoppfyllende profeti. Dersom veien tilbake til det ordinære samfunnet er stengt, kan tilflukt i avvikermiljø være nærliggende. Her er individet blant likesinnede der han godtas for slik han er, og møter ingen daglig fordømmelse.

For å kunne avdekke uheldige forhold med stemplingen av individer, krever det at jeg går dypere inn på hvilke individuelle konsekvenser dette kan ha for utvikling av selvet, og det er dette som er utgangspunkter for siste del av analysen.

7.0 Den sosiale kontrollens ofre

Jeg har vist ovenfor hvordan virkelighetsoppfatninger kan ha et selvoppfyllende potensial ved at verden internaliseres, med språket som redskap, som en objektiv virkelighet. I denne siste delen av analysen vil jeg vise hvordan dette selvoppfyllende potensialet kan dras ned på individnivå og påvirke selvbildet for den enkelte.

Hvordan trives du på den nye skolen du går på? ”Ikke så mye egentlig...for at det er bare to personer som er slik som meg der...”. Hva mener du med ”slik som meg”? ”Sånne problembarn....”

Dette sitatet er hentet ut i fra en samtale med en 13 år gammel gutt som måtte flytte fra mor, venner og hjemkommunen. Nå bor han på en barnevernsinstitusjon. Dette intervjuet er gjort av Gro Ulset i forbindelse med en undersøkelse ved barnevernets utviklingssenter, NTU samfunnsforskning. Jeg bruker dette sitatet for å belyse hvordan barn og unge ser på seg selv ut i fra samfunnets kategorier.

For en tid tilbake hadde Adresse-avisen en serie om såkalte risikoungdom. I denne fikk politiet bevilget betydelig spalteplass i forbindelse med en artikkel som omhandlet ungdommer som bodde på barnevernsinstitusjoner og som hadde befatning med rus og/eller kriminalitet. Dette handlet om barn og unge som betegnes ”verstinger” av politi og journalister. Gang på gang stemples risikoungdommene som ”verstinger” og karakteristikken knyttes direkte opp mot barn og unge som bor på barnevernsinstitusjoner (ntu.samfunnsforskning.no).

Hva betyr det å være en versting? Hvordan oppleves det for barn og unge å bli kalt for verstinger og hva gjør det med dem? Barnevernsbarnet blir gjenstand for negative vurderinger. I dette tilfelle er det politi og journalister som setter merkelappene, i andre tilfeller gjerne miljøterapeuter. Hva forteller dette om våre holdninger til ungdommer vi er i befatning med?

Sannsynligheten er stor for at barnevernsbarn, som blir kategorisert som avvikere, har blitt fortalt at de fører med seg problemer. Gjennom det ungdommen leser, hører, tolker og føler kan de etter hvert tro på denne ”sannheten”. De har fått god hjelp fra samfunnet til å danne et bilde av seg selv som avvikende.

Flere undersøkelser viser at mange ungdommer og voksne som har hatt tiltak fra barnevernet har dårligere livssituasjon enn den øvrige befolkningen. De har ofte en ustabil livssituasjon med skiftende boforhold, lavt utdanningsnivå, arbeidsledighet, rus og psykiske problemer. En rapport fra NOVA (Clausen og Kristofersen, 2008) som analyserer registerdata om barn som har hatt tiltak fra barnevernet i perioden 1993-2005, støtter opp om dette. Resultatene viser blant annet at 34 prosent av tidligere barnevernsbarn har høyere utdanning enn videregående grunnutdanning, mens hele 80 prosent i sammenlikningsutvalget har så høy utdanning. I barnevernsgruppen har 70 prosent mottatt sosialhjelp en eller flere ganger i perioden 1997-2005. Tilsvarende andel i sammenlikningsutvalget er 12 prosent. Etter fylte 18 år har nesten 70 prosent av tidligere barnevernsklienter vært registrert arbeidsledige i perioden 1997-2004. I sammenlikningsutvalget er det ca. 40 prosent som har vært registrert arbeidsledige (www.nova.no).

Marthinsen (2003) skriver at mennesket ustanselig forhandler om identitet og selvbilde. Jeg er på sett og vis uenig at alle mennesker er i posisjon til å forhandle. Hvordan kan barnevernsbarn forhandle om sin identitet når det er disse tallene som møter mange av dem når de skal prøve å stå på egne ben – og når jeg har vist at denne virkeligheten som konstrueres mellom mennesker og samfunn har en så stor makt til å forme individet? Som beskrevet tidligere ser vi på oss selv i lys av den kategorien vi tilhører. Dette gjør kanskje at avvikere dras lenger inn i avvikerrollen. Vi sammenlikner oss med andre og i dette tilfelle, satt på spissen blir det ”avvikerne” mot de ”normale”. Når grupper blir satt opp slik mot hverandre som dikotomier befester avvikerne majoritetens normalitet. Dermed blir det en større avstand mellom samfunnsgruppene. Vi skal i denne delen se på hvordan kategoriseringen som unormal kan påvirke individet. Når jeg nå videre skal gå inn på reaksjoner på avvik, støtter jeg meg til stemplingsperspektivet.

Jeg skrev i innledningen av denne siste analysedelen at virkelighetsoppfatninger kan ha et selvoppfyllende potensial. Dette vil jeg utdype med å presentere en virkelighetstolkning som er utarbeidet av W.I Thomas. Denne tolkningen kalles ofte Thomas-teoremet og kan betraktes som en innfalsvinkel til stemplingsperspektivet:

”What people define as real, is real in its consequences”

(Halvorsen, 2006:59)

Denne selvoppfyllende profetien er en slags spådom eller en profeti som går i oppfyllelse bare fordi den blir ytret av sosiale aktører. Profetien trenger ikke ha noen rot i virkeligheten, men når den blir tatt opp av individet, en sosial gruppe eller et samfunn, starter en prosess som kan

ende opp med et resultat som profetien har spådd. Uttrykket «selvoppfyllende profeti» ble først brukt av Merton der han presenterer i en artikkel fra 1948 uttrykket som viser til omstendigheter der samfunnsmedlemmer tror at noe skal hende og handler deretter, så hender det. Opprinnelig er spådommen grunnet på en feilaktig vurdering av tingenes tilstand, men gjennom det handlesett som spådommen framkaller, går spådommen i oppfyllelse, som om den var grunnet på riktig vurdering (Østerberg, 2003). Et eksempel på en selvoppfyllende profeti kan være at når barnevernsbarnet konstant blir sett på som et barn uten grenser og som en ”rakkerunge”, forventer folk rundt at barnet kommer til å bli en kriminell. Disse forventningene blir gjerne uttrykket gjennom uttalelser, holdninger og kategoriseringer. Når barnet gjør sin første kriminelle handling sier de andre ”hva var det jeg sa”. Barnet innfrir forventningene om en kriminell karriere. Konsekvensen av å kategorisere avvikerer blir at omgivelsene forventer at vedkommende skal fortsette å bryte vedtatte normer for atferd. Det påvirker også den stempledets selvbilde. Når vedkommende får status som avviker innebærer også denne statusen som oftest en begrensning i livs sjanser og føre til forsterkning av rollen som avviker (Halvorsen, 2006).

7.1 Selvet er objektivert ut i fra typeinndelinger

I følge Berger og Luckmann (2000) er menneskets selvproduksjon alltid, og nødvendigvis, et sosialt foretak. De hevder at dannelsen av selvet må forstås i relasjon til sosiale prosesser der de naturgitte og menneskelige omgivelsene formidles gjennom signifikante andre. Menneskets selv dannes med andre ord gjennom et dialektisk forhold til omgivelsene. Dette selvet, som man opplever som en subjektiv og objektiv erkjent identitet, blir påvirket av den stemplingen og kategoriseringen samfunnet gjør. Jeg er opptatt av å avdekke uheldige forhold med denne påvirkningen på individet.

7.2 Identitet og rolle

Først etter jeg har gjort rede for typeinndeling og den objektiverte kunnskapen som er felles for et kollektiv av aktører, kan jeg snakke om roller, som er en type aktører. Jeg har tidligere definert at barnevernsbarn har en rolle som avviker. Dette har jeg gjort på grunnlag av tolkinger av empiri og data, men også egne erfaringer både som samfunnsmedlem og som miljøterapeut. Berger og Luckmann (2000) mener at rollefordelingen kan sees i sammenheng med institusjonaliseringen av atferd, det er også det jeg har prøvd å formidle tidligere i oppgaven. Med det menes at rollene inngår i institusjonaliseringens kontrollerende vesen, det er ikke lenger valgfritt om man vil bøye seg for sosialt definerte standarder eller ikke. Dette svarer på spørsmålet mitt lenger oppe; om mennesket er et fritt, handlende individ eller et produkt av doxa.

Individet deltar i samfunnet ved å spille disse rollene og gjennom å internalisere roller blir den samme verden (som jeg har forklart som en objektiv virkelighet) subjektivt virkelig. Dermed kan man si at samfunnet eksisterer både som en objektiv og subjektiv virkelighet, noe jeg skal utdype videre.

7.3 Samfunnet som en subjektiv virkelighet, identiteten som en subjektiv realitet

Identitet er et avgjørende element i virkeligheten og blir skapt av et samspill mellom organsimen, bevisstheten og den sosiale struktur. (Berger og Luckmann, 2000).

Identifiseringen med signifikante andre gjør at barnevernsbarnet blir i stand til å identifisere seg selv gjennom å skaffe seg en subjektivt sammenhengende og troverdig identitet. Selvet er med andre ord et reflektert vesen som gjenspeiler holdningene til de signifikante andre, de vedlikeholder individets subjektive virkelighet. Det er imidlertid ikke bare de signifikante andre som opprettholder den subjektive virkeligheten, men de er viktige for den kontinuerlige bekreftelsen på identiteten. Dette er en prosess som medfører en dialektikk mellom andres identifisering og egenidentifisering, mellom objektivt tilskrevet og subjektivt tilskrevet identitet. Det som er virkelig på utsiden svarer til det som er virkelig på innsiden, ergo kan objektiv virkelighet oversettes til subjektiv virkelighet, og omvendt, der språket er det viktigste redskapet (Berger og Luckmann, 2000).

Berger og Luckmann (2000) hevder at i primærsosialiseringen er ikke identifiseringen noe problem fordi man ikke har noe valg når det gjelder signifikante andre, man kan ikke velge foreldrene sine. Identifikasjon med de signifikante andre foregår automatisk, og dermed er denne verden som internaliseres under primærsosialiseringen mye dypere forankret i bevisstheten enn i sekundærsosialiseringen. Sekundærsosialiseringens omfang og karakter bestemmes av den sosiale fordelingen av kunnskap. Jeg vil med dette si at barnevernsbarn kan være i en litt annen posisjon når det gjelder sekundærsosialisering. For kan de egentlig fritt velge sine signifikante andre, eller har den påtvingende kategorien de lever under innskrenket deres valgmuligheter?

Et barns sosialisering kan bli skadet på grunn av et stigma basert på sosiale definisjoner. Det gir ingen mulighet for institusjonalisering av motidentiteter og individet har ikke noe subjektivt forsvar mot den stigmatiske identiteten vedkommende har blitt tildelt (Berger og Luckmann, 2000). Hvis for eksempel avvikerer, som jeg her problematiserer, reagerer på denne skjebnen med raseri kan dette til og med være en avgjørende bekreftelse på deres sosialt definerte identitet som mindreverdige. Det vil være en høy grad av asymmetri mellom den sosialt definerte virkeligheten de er fanget i, som en fremmed verden, og deres egen subjektive virkelighet som avspeiler denne verden svært dårlig. Dette vil imidlertid ikke få noen konsekvenser fordi individet mangler et sosialt grunnlag for å kunne utkrystallisere seg

en motverden (Berger og Luckmann, 2000). Når individet har vært utsatt for en mislykket sosialisering, øker behovet for terapi, og dette er ofte tilfelle i barnevernet.

Når jeg støtter meg på at selvet blir utviklet gjennom sosialiseringen, der fokuset mitt ligger på sekundærsosialiseringen, må jeg også tillate meg å være kritisk til sosialiseringens betydning for selvet. Jeg har ovenfor konstatert at primærsosialisering anses å ha større innvirkning på individet enn sekundærsosialiseringen. Derfor kan virkelighetspreget, forbundet med den kunnskapen som internaliseres under sekundærsosialiseringen, lettere settes til side. Det er altså lettere å se bort i fra de sekundære internaliseringens virkelighet. Etter primærsosialiseringen har funnet sted, etablerer individet en distanse mellom sitt totale liv på den ene siden, og det rollespesifikke ufullstendige selvet og dets virkelighet på den andre. Dette kan være nyttig for individet, fordi det muliggjør rasjonelle og følelsesmessig kontrollerte innlæringsforløp (Berger og Luckmann, 2000). Jeg baserer oppgaven min på at individet internaliserer samfunnets påtvingende definisjon som en avviker, og bygger selvbildet sitt på grunnlag av denne definisjonen. Selv om jeg beskriver viktigheten det dialektiske forholdet mellom samfunn og individ har for utvikling av selvbilde vil jeg poengtere at sekundærsosialiseringens innhold ikke har trekk av noe absolutt. Men for å forsvare det jeg har skrevet tidligere, kommer jeg tilbake til begrepene doxa og ortodoksi. Det er nok dette som gjør det så vanskelig for barnevernsbarnet å stå i mot den sosiale kontrollen, definisjonen som en avviker.

Berger og Luckmann (2000) påstår at man bare kan opprettholde sin selvidentifisering som et individ av betydning så lenge man er i et miljø som bekrefter denne identiteten. Med denne uttalelsen i bakhodet, og satt litt på spissen, velger jeg si at så lenge barnevernsbarn ikke er i det normale miljø (en konstruert gruppe), kan ei heller identiteten deres bekreftes som normal. Er det da så galt å resosialisere avvikere til å passe inne i den verden vi ser på som normal?

Teoriene om sekundæravvik, identitet og stempling faller under den sosiologiske hovedretningen symbolsk interaksjonisme. Sentralt i denne teorien er forståelsen av menneskelig atferd og interaksjon som spørsmål om virkelighetstolkning, meningsdanning og utveksling av symboler. George Herbert Mead (1863-1931) regnes som grunnleggeren av denne tradisjonen, med utvikling av personlig identitet som en konsekvens av samhandling med signifikante andre (Schieffloe, 2006).

Selv om jeg i oppgaven viser at jeg er sterk tilhenger av sosial konstruksjonisme og stimplingsperspektivet vil jeg samtidig understreke at jeg ikke mener at enhver avvikende handling skyldes av at individet blir stemplet. Handlingen blir avvikere fordi den defineres slik og stemplingen kan drive individet lenger inn i avvikerrollen. Men jeg mener ikke at en

person begår kriminelle handlinger kun fordi han blir stemplet som kriminell. Hvis vi ser tilbake på thomas-teoremet (jmf.7.0), kan vi se stemplingsprosessen som en ond sirkel som det er vanskelig å komme seg ut av. Det jeg har villet vise i oppgaven er at den sosiale orden er et menneskelig produkt og opprettholdes av menneskelig aktivitet. Når det er sagt, er ikke virkeligheten gitt en gang for alle. Den er gjerne ikke så selvsagt som mange tror, men heller høyst diskutabel. Hvis den skapes av mennesker, kan den vel også omskapes av dem. Det oppstår tidvis interessekonflikter mellom aktører, den sosiale orden avhenger av hvilke aktører som får sine interesser publisert. Det finnes også skeptikere i samfunnet, men så lenge denne skepsisen ikke blir sosialt organisert, blir det heller ikke noe utfordring for ”status quo” eller doxa.

8.0 Avslutning

Det blir stadig vanskeligere å forstå og forklare at virkeligheten skapes i menneskelig handling. Jo fler individer som tar forholdt for gitt, jo mer objektiv blir virkeligheten (Wadel og Wadel, 2007). I oppgaven har jeg ikke vært opptatt av å finne svar, men å overbevise at det finnes forklaringer på fenomener som for samfunnet er sementert som virkelige. Slike samfunnsforhold trenger å bli utfordret. Jeg ønsker å bryte med doxa. Spesielt viktig er dette for oss miljøterapeuter, som representerer velferdsstaten, og som får en nær relasjon til disse barnevernsbarna. Kan vi tenke alternativt til fenomenet avvik? Gjennom å presentere leseren for en kritisk utforming, gjør jeg også leseren klar over at den sosiale virkeligheten ikke eksisterer uten våre handlinger, som produserer og vedlikeholder den. For å oppløse denne sementeringen av synet på barnevernsbarn krever nettopp det jeg her gjør; å sette spørsmålstegn ved det etablerte.

Sosiale konstruksjoner er virkelig fordi konsekvensene blir virkelig.

Litteraturliste:

- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press
- Berger, Peter L./ Luckmann, Thomas (2000): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Burkeland, Sollaug (2008): ”Fattigdommens hensiktsmessighet”. Sosiologisk Årbok 2008.
- Dalland, Olav (2000): *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo, Gyldendal Norsk forlag.
- Fossåskaret, Erik/ Fuglestad, Otto Laurits/ Aase, Tor Havfdan (2006): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av data*. Oslo, Universitetsforlaget
- Halvorsen, Knut (2002): *Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Jacobsen, Dag Ingvar (2003) *Forståelse, beskrivelse og forklaring*. Kristiansand, Høyskoleforlaget AS.
- Larsen, Ann Kristin (2007): *En enklere metode. Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Marthinsen, Edgar (2003): *Sosialt arbeid og symbolsk kapital i et senmoderne barnevern*. Trondheim, Rapport nr.9 i skriftserien til barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge.
- Mjaatvedt, Olav (1999). *Trill rundt. Transport i hverdagslivet*. Oslo, sosiologisk årbok.
- Repstad, Pål (1998): *Mellom nærhet og distanse*. Oslo, Universitetsforlaget
- Schiefloe, Per Morten (2003): *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Wadel, Cato/ Wadel Carl Cato (2007): *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Kristiansand, Høyskoleforlaget AS.
- Østerberg, Dag (2003): *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Oslo, Cappelens forlag AS.

Internett:

- http://no.wikipedia.org/wiki/Selvoppyllende_profeti. (besøkt 8.2.2010)
- <http://www.ntnusamfunnsforskning.no/file2.axd?fileDataID=28e66c45-2781-426e-8560-a3fab9dfe32e> (besøkt 10.2.10)
- <http://www.nova.no/index.gan?id=16787&subid=0&longFormat=1> (besøkt 10.2.2010)